

Fit voor het najaar

Aandachtspunten Maatschappelijk Impact Team (MIT) bij de lange-termijnaanpak COVID-19

1. Aanleiding

Informele adviesaanvraag

Op 18 september 2022 heeft de secretaris-generaal van het ministerie van SZW een informele adviesaanvraag gedaan aan het Maatschappelijk Impact Team. Het verzoek is aandachtspunten mee te geven voor interdepartementale reflectie, en te bezien wat de rijksoverheid mogelijk nog mist in de voorbereiding op een nieuw 'coronaseizoen'. De vraag is gesteld in het licht van de vijf scenario's die door de WRR c.s. worden onderscheiden.¹ Aangezien het MIT nog in de startfase verkeert, betreft het een informele adviesaanvraag.

Werkwijze bij de beantwoording

Het Maatschappelijk Impact Team heeft de informele adviesaanvraag in ontvangst genomen en besproken in een online vergadering, waarna twee schriftelijke rondes hebben plaatsgevonden voor input en reactie. Om de adviesaanvraag te kunnen beantwoorden, heeft het MIT zich onder andere georiënteerd op het langetermijnbeleid van het kabinet², de handreiking van de WRR en andere adviesraden³, de sectorplannen⁴, een aantal eerdere adviezen en rapporten⁵ en de laatste gegevens uit onderzoek⁶. Daarnaast is input gevraagd aan de Samenwerkende Gezondheidsfondsen⁷ en Patiëntenfederatie Nederland⁸ over de positie van medisch kwetsbare groepen, en aan Pharos⁹ in verband met moeilijk bereikbare groepen. Tevens is gesproken met een burgemeester en een aantal sectorvertegenwoordigers over hun voorbereidingen op dit najaar. Deze raadpleging loopt vooruit op de 'praktijkkringen' die het MIT wil opzetten voor raadpleging bij toekomstige adviezen.

2. Inleiding

2.1 Maatschappelijk Impact Team

Instelling MIT

Per 1 september is het Maatschappelijk Impact Team (MIT) actief, voornamelijk voor een periode van twee jaar.¹⁰ De commissie heeft tot taak de secretaris-generaal van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) te adviseren over de sociaalmaatschappelijke en economische gevolgen

¹ [Gezamenlijk WRR- en KNAW-advies: Navigeren en anticiperen in onzekere tijden | Publicatie | WRR](#)

² [Kamerbrief over langetermijnaanpak COVID-19 | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

³ <https://www.wrr.nl/adviesprojecten/coronascenarios/documenten/publicaties/2022/09/05/coronascenarios-doordacht-handreiking-voor-noodzakelijke-keuzes>

⁴ [Informatie over het Coronavirus voor ondernemers | VNO-NCW](#)

⁵ Onder andere van de planbureaus CPB, SCP en PBL, de Sociaal Economische Raad (SER), de Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS), de Gezondheidsraad (GR), de Onderzoeksraad voor Veiligheid (OvV) en de Commissie-Depla van de VNG.

⁶ [Helpt bevolkingstaat open voor herhaalprik - I&O Research \(ioresearch.nl\); Resultaten onderzoek gedragsregels en welbevinden | RIVM](#)

⁷ [SGF | Vereniging Samenwerkende Gezondheidsfondsen](#)

⁸ [Patiëntenfederatie Nederland \(patientenfederatie.nl\)](#)

⁹ [Gezondheid en kwaliteit van zorg voor iedereen - Pharos](#)

¹⁰ [Instelling Maatschappelijk Impact Team | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

van de voorstellen van het kabinet bij de bestrijding van het coronavirus en eventuele andere infectieziekten met een pandemisch potentieel. MIT-adviezen worden naast OMT- en uitvoeringsadviezen ingebracht in het interdepartementale besluitvormingsproces voor de COVID-19-maatregelen. Daarmee levert het MIT een bijdrage aan de doelen van het kabinet om bij pandemieën de sociaalmaatschappelijke en economische continuïteit en vitaliteit te borgen, alsmede de toegankelijkheid van de zorgketen.

Op basis van de opdracht en de geleerde lessen heeft het MIT in een startnotitie een nadere omschrijving gegeven van de reikwijdte en focus, de doelen en de aanpak en werkwijze. De startnotitie is volledigheidshalve toegevoegd als bijlage.

Geleerde lessen

De afgelopen jaren heeft het kabinet gebruik gemaakt van de advisering met 'sociaalmaatschappelijke en economische reflectie' (SMER). Hierbij was het voormalige programmadirectoraat-generaal Samenleving en COVID-19 betrokken alsmede de ministeries van SZW, EZK en Financiën en het Sociaal Cultureel Planbureau. Ook andere planbureaus en adviesraden hebben op dit terrein geadviseerd. De inzichten uit deze adviezen zijn niet altijd volledig meegewogen in de besluitvorming over COVID-19-maatregelen. In de gespreksronde van de kwartiermaker/voorzitter in de zomer van 2022 geven betrokkenen een aantal knelpunten aan.

- De besluiten tijdens de eerste jaren van de pandemie zijn in de crisismodus genomen. Een risico van crisisbesturing is dat de focus ligt op besluitvorming op de (ultra)korte termijn. Sociaalmaatschappelijke en economische effecten daarentegen betreffen vaak de langere termijn. De crisisbesluitvorming vond bovendien plaats in kleine kring. Het laatste heeft het kabinet opgelost door het Bewindspersonenoverleg Corona uit te breiden met de ministeries van SZW, EZ en OCW; en door de MIT-adviezen naast OMT- en uitvoeringsadviezen voortaan mee te laten wegen in de besluitvorming.
- De sociaalmaatschappelijke en economische effecten beslaan een breed expertisegebied. Het ontbreekt aan focus, een helder afwegingskader, een set van kernindicatoren of een samengestelde maatschappelijke indicator die als equivalent van de R-waarde kan dienen. Het bieden van een helder afwegingskader is een van belangrijkste voornemens van het MIT.
- Data op sociaalmaatschappelijk en economisch terrein zijn voor een groot deel 'trage' data die met een frequentie beschikbaar komen die in crisistijd te laag is. Ook hier ligt een stevige uitdaging voor het MIT: het vinden van een goede mix van trage en snelle data, en zo nodig advisering over nieuwe benodigde gegevensbronnen.

Doelen

Het MIT zal voortbouwen op de inzichten van eerder advisering van SMER, raden en planbureaus, onderzoeken en evaluatierapporten, sectorplannen en signalen uit de praktijk. Gezien de breedte van de adviestaak en de geleerde lessen, is het belangrijk om van meet af aan helder te zijn over wat het MIT wel en niet doet. Het MIT kijkt naar de maatschappelijke en economische impact op de samenleving vanuit het *burgerperspectief*, de belevingswereld van mensen. Daarbij beziet het MIT de impact van de pandemie en de maatregelen op mensen, maar andersom ook de impact van mensen op het verloop van de pandemie en het effect van hun gedrag op de maatregelen. Speciale aandacht heeft het MIT voor mensen in een kwetsbare positie en de groepen voor wie de impact het grootst en/of het langdurigst is.

Het MIT heeft voor zichzelf de volgende doelen geformuleerd:

- adviseren over de sociaalmaatschappelijke en economische effecten van de pandemie(maatregelen) vanuit de belevingswereld van mensen, met speciale aandacht voor de groepen voor wie de impact het grootst en/of het langdurigst is;
- adviseren over de gedragseffecten van de pandemie(maatregelen) en de gevolgen daarvan voor draagvlak en effectiviteit van het beleid;
- bijdragen aan een helder afwegingskader en een actuele set kernindicatoren voor de sociaalmaatschappelijke en economische positie van mensen.

Aanpak en werkwijze

De komende jaren zal het MIT de bestaande kennis en ervaring in kaart brengen en een afwegingskader ontwikkelen voor de sociaalmaatschappelijke en economische impact ten gevolge van de corona-aanpak. Daarnaast adviseert het MIT gevraagd en ongevraagd over het langetermijnbeleid en de kortetermijnmaatregelen voor de aanpak van de pandemie. Het MIT adviseert op basis van actuele kennis, informatie en inzichten uit wetenschap én praktijk, nationaal en internationaal. Daarvoor wil het MIT een paraat kennisnetwerk opzetten van experts op diverse terreinen, en praktijkkringen met vertegenwoordigers van overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en specifieke groepen die grote impact ondervinden van mogelijke coronamaatregelen.

2.2 Beschrijving huidige context

Coronabeeld

De informele adviesaanvraag vindt plaats tegen een relatief rustig coronabeeld.¹¹ De coronathermometer staat laag, op 1. Er is een lichte stijging van het aantal positieve uitslagen bij de GGD'en en een grotere stijging van het aantal virusdeeltjes in het rioolwater, maar dit heeft vooralsnog nauwelijks gevolgen voor nieuwe ziekenhuisopnames en opnames op de Intensive Care. Er doet zich een nieuwe omikronvariant voor (BA.2.75) die mogelijk dit najaar dominant wordt, maar niet meer ziekmakend lijkt dan andere omikronvarianten. Uiteraard zegt het relatief stabiele beeld nog niets over de situatie in het komende najaar. Het RIVM rapporteert dat we mogelijk aan de vooravond van een najaarsgolf staan.¹² Het is verstandig, ook nu al, om rekening te houden met en voorbereidingen te treffen voor de verschillende scenario's: verkoudheid, griep+, externe dreiging, continue strijd en het worst case scenario.¹³

Het draagvlak voor de basisadviezen die gelden vanaf het voorjaar van 2020 is volgens de gedragsmonitor van het RIVM redelijk stabiel, maar overall wel lager dan bij aanvang van de coronacrisis: hoesten/niezen in de ellenboog, handen wassen, voldoende ventileren, testen en thuis blijven bij klachten.¹⁴ Op basis van de meting in de winter van 2021-2022 en gelet op de huidige energiecrisis staat in het najaar en in de winter de maatregel om te ventileren waarschijnlijk onder druk.

¹¹ <https://coronadashboard.rijksoverheid.nl/>

¹² [Mogelijk begin najaarsgolf COVID-19: vaccineren en testen belangrijk | RIVM](#)

¹³ Zie voor een uitleg bij de coronascenario's inclusief illustraties:

<https://www.wrr.nl/adviesprojecten/coronascenarios/documenten/publicaties/2022/09/05/coronascenarios-doordacht-handreiking-voor-noodzakelijke-keuzes>

¹⁴ [Naleven gedragsregels | RIVM](#). De gedragsmonitor van het RIVM is belangrijk als cohortstudie, maar de steekproef is niet representatief voor de bevolking (meer vrouwen dan mannen, overwegend ouderen, meer hoog dan laag opgeleid). 96% van de respondenten heeft minimaal één vaccinatie gehaald en 89% de booster. Tot de zomer is de naleving van maatregelen en adviezen gemonitord via trendonderzoek met een representatiever panel: [Naleving van en draagvlak voor de basis gedragsregels | RIVM](#)

Tot de basisadviezen behoort ook om een vaccin, booster of herhaalprik te halen. De vaccinatiebereidheid van de respondenten uit de gedragsmonitor is hoog (driekwart) en de intentie wordt zelfs groter als coronabesmettingen en ziekenhuisopnames toenemen, of als zich nieuwe, ernstige varianten van het virus voordoen.¹⁵ Uit het onderzoek van I&O Research in opdracht van de NOS blijkt echter dat slechts de helft van de bevolking open staat voor een nieuwe vaccinatie.¹⁶

Huidige kabinetsbeleid

Het kabinet heeft in brieven aan de Tweede Kamer van april¹⁷ en september¹⁸ 2022 het langetermijnbeleid voor de corona-aanpak geschetst. Het MIT steunt het standpunt van het kabinet om de samenleving in de verschillende scenario's zoveel en zo lang mogelijk open te houden, en onderschrijft het belang van de samenwerking tussen overheid en sectoren. Ook de aandacht voor jongeren – waarbij de intentie is onderwijs en kinderopvang zo lang mogelijk beschikbaar te houden¹⁹ - en de aandacht voor mentale gezondheid²⁰ is belangrijke winst.

In de septemberbrief schetst het kabinet het randvoorwaardelijke beleid dat zij voert bij de corona-aanpak: monitoring en duiding van het virus, inzicht in de situatie via thermometer en dashboard, monitoring van gedrag, (op te schalen) testcapaciteit en een nieuwe vaccinatieronde. Met inachtneming van deze maatregelen kan de samenleving in de lichtere scenario's open blijven. Afgeleid van de sectorplannen heeft het kabinet daarnaast in overleg met de sectoren maatregelenladders ontworpen waarin (gelijk oplopend met de thermometer) basismaatregelen, preventiemaatregelen, interventie maatregelen en noodremmaatregelen zijn afgesproken.²¹ De twee laatste categorieën zijn in veel sectorplannen niet of nauwelijks ingevuld, maar belangrijker nog, ook het kabinet heeft zich over de zwaardere scenario's in de lange-termijnaanpak nog niet uitgesproken. Welke coronamaatregelen zijn nodig als de virusaanpak een 'continue strijd' wordt of 'worst case scenario'? Wat zijn dan de voorgenomen interventie- en noodremmaatregelen? Op welk moment gaat het éne scenario over op het andere? En niet onbelangrijk: als zwaardere coronamaatregelen worden getroffen, wat zijn dan de bijbehorende steunmaatregelen: economisch, sociaal en mentaal? In de lange-termijnaanpak zijn tenslotte ook geen referenties opgenomen naar beleid om de gezondheid, weerbaarheid en veerkracht van de bevolking, samenleving en economie te vergroten.

Het MIT signaleert tenslotte dat de context voor de corona-aanpak in het najaar van 2022 volstrekt anders is dan in het voorjaar van 2020. Kabinet, sectoren en bevolking kampen met de gevolgen van de oorlog in Oekraïne, de energiecrisis en koopkrachtverlies; met permanente krapte op de arbeidsmarkt; met een klimaat- en stikstofcrisis; met een asielcrisis; met toenemende ongelijkheid – versterkt door de coronacrisis – en met tweedeling en polarisatie, en met een laag vertrouwen in de overheid. Uit de lange-termijnaanpak blijkt niet dat het kabinet hiermee rekening heeft gehouden.

¹⁵ [Vaccinatie | RIVM](#)

¹⁶ [Helft bevolking staat open voor herhaalprik - I&O Research \(ioresearch.nl\)](#)

¹⁷ [Kamerbrief over langetermijnstrategie COVID-19 | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

¹⁸ [Kamerbrief over langetermijnaanpak COVID-19 | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

¹⁹ [Onderwijs en kinderopvang: maatregelen bij opleving coronavirus | Coronavirus COVID-19 | Rijksoverheid.nl](#)

²⁰ [Kamerbrief over Preventie voor Leefstijldebat 24 maart 2022 | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl](#)

²¹ [Maatregelenladders voor sectorale aanpak COVID-19 | Publicatie | Rijksoverheid.nl](#)

3. Aandachtspunten van het MIT

Criteria voor selectie

Het MIT heeft primair gekeken naar de hiaten tussen enerzijds de handreiking die WRR en andere adviesraden hebben gedaan bij de voorbereiding op verschillende scenario's²² en anderzijds het kabinetsbeleid. Daarbij zijn aandachtspunten en aanbevelingen geformuleerd voor de korte termijn, maar ook een aantal aandachtspunten die vooruitlopen op de langere termijn, rekening houdend met alle mogelijke scenario's. Belangrijk voor het MIT is dat aandachtspunten en aanbevelingen zijn onderbouwd door wetenschap en/of praktijk, dat zij handvatten bieden voor beleid, en dat het onder alle omstandigheden zinvol is om deze aandachtspunten - nú al - op te pakken.

3.1 Basisadviezen

Nu de situatie stabiel is, bestaat de kans dat de alertheid onder de bevolking voor het coronavirus en de corona-aanpak daalt. Het is belangrijk dat basisadviezen worden nageleefd. Juist de naleving van lichte maatregelen kan leiden tot uitstel van zwaardere maatregelen. Het MIT noemt in het bijzonder de vaccinatiebereidheid. Adviezen van het MIT aan het kabinet zijn de volgende.

- Geef meer en heldere communicatie over de basisadviezen inclusief de vaccinaties. Laat zien wat het belang is van tijdige actie; als mensen pas in stelling komen als er een golf is, loopt de samenleving achter de feiten aan. In de vaccinatiestrategie is het belangrijk de bevolking continu in de gelegenheid te stellen een (herhaal)vaccinatie te halen, en niet alleen in afgebakende periodes.
- Bij de vaccinatiestrategie hoort een communicatiestrategie met een breedte campagne, aansluitend bij diverse doelgroepen, en rekening houdend met de twijfel, het wantrouwen en de angst onder specifieke groepen. Het is belangrijk dat de overheid zich rechtstreeks met burgers verstaat, maar ook via steunzenders communiceert (zie verder onder punt 3.6).
- Tenslotte is extra inzet nodig om medisch kwetsbare groepen te bereiken (ouderen, chronisch zieken) en moeilijk bereikbare doelgroepen. Breng het vaccineren dichtbij, vergelijkbaar met stemmen in het stemlokaal: via zorginstellingen, de vaccinatiebus in de wijk of met pop up tentjes op drukke plekken (markt, station).

3.2 Sectorplannen

Veel sectoren hebben plannen gemaakt om maatregelen te treffen waarmee hun sector zolang mogelijk kan open blijven. Het MIT heeft hiervoor waardering. Tegelijkertijd heeft het MIT ook vragen. Een van die vragen is hoe de plannen worden geïmplementeerd. Welke ruimte is er om binnen de kaders eigen beslissingen te nemen voor leden van de achterban? Een waarneming van het MIT is daarnaast dat sectorplannen vooral gericht zijn op lichte scenario's. Wat te doen bij de zwaardere scenario's: welke maatregelen treffen sectoren en overheid dan, en op welke steun van de overheid kunnen sectoren daarbij rekenen? Ook brengt de sectorale aanpak onduidelijkheid met zich mee over consistentie en integraliteit. Hoe komen gemeenten bijvoorbeeld tot een integrale uitvoering van deze plannen? En waarom wordt in de plannen geen rekening gehouden met mensen

²²<https://www.wrr.nl/adviesprojecten/coronascenarios/documenten/publicaties/2022/09/05/coronascenarios-doordacht-handreiking-voor-noodzakelijke-keuzes>

in een kwetsbare positie? En tenslotte valt op, dat er voor overheden zelf nog geen sectorplannen bekend zijn. Het MIT doet hierom de volgende aanbevelingen.

- Bevorder de implementatie van de sectorplannen. Bezie bijvoorbeeld samen met sectoren hoe een concrete maatregel (zoals testen bij klachten en thuis blijven na een positieve test) wordt ingevoerd bij de achterban. Bouw verder op de opgedane ervaringen en zorg voor lerende systemen.
- Ga met de sectoren terug naar de tekentafel, en denk de zwaardere scenario's uit. In de zwaardere scenario's heeft de overheid een belangrijke rol. Voor iedereen – overheid, sectoren, burgers – is helderheid nodig over coronamaatregelen en steunmaatregelen die dan worden getroffen. Wees daarbij alert op consistentie en zorg dat er een zo gelijk mogelijk speelveld blijft bestaan tussen en binnen sectoren, zodat bepaalde branches of ondernemingen geen onevenredig voor- of nadeel halen uit deze maatregelen.
- Daarnaast moeten de sectorplannen bezien worden op integraliteit: hoe komen we van landelijk en sectoraal beleid naar lokale en integrale uitvoering? Advies is daarbij ook te bezien op welke wijze rekening wordt gehouden met mensen in een kwetsbare positie, als dwarsdoorsnede in alle sectorplannen.
- Het is voor burgers onmogelijk om alle sectorplannen te doorgronden. Communiceer over de integraliteit en de rode draad die uit de sectorplannen kan worden getrokken - bijvoorbeeld door middel van een overkoepelende maatregelenladder - met de bevolking (zie ook onder 3.6).
- Tenslotte adviseert het MIT om sectorplannen te maken voor de overheid zelf, zowel rijksoverheid als andere overheden; met name waar het gaat om publieke dienstverlening, inkoop hiervan, en het gebruik van de openbare ruimte.

3.3 Arbeidsmarkt

In alle scenario's en in alle sectoren treedt verzuim op ten gevolge van ziekte en isolatie bij Covid-19 en Post-Covid. Dit verzuim komt bovenop de huidige krapte van de arbeidsmarkt. Het verzuim zal toenemen als naast isolatie ook quarantaine nodig is van familieleden. Dit heeft grote gevolgen voor productie, dienstverlening, arbeidsmarkt en opleidingen. In de ketens zullen tekorten in de ene sector ook gevolgen hebben voor een andere sector. Om de druk op de arbeidsmarkt te verlichten, is digitalisering belangrijk en flexibele uitwisseling van personeel. Digitalisering kan ervoor zorgen dat een deel van publieke en private diensten doorgang blijft vinden, waarbij wel rekening moet worden gehouden met de negatieve gevolgen.²³ Personele uitwisseling tussen sectoren kan frictiewerkloosheid en compensatiemaatregelen voorkomen. Het MIT adviseert het kabinet daarom het volgende.

- Maak een goede analyse van de digitale infrastructuur bij de verschillende sectoren en beoordeel of deze voldoende sterk en betrouwbaar is. Daarbij kan worden geprofiteerd van de ervaringen van sectoren die de afgelopen jaren in versneld tempo hun digitalisering op orde hebben moeten krijgen (onderwijs, hulpverlening, kantoorwerk).
- Tref extra maatregelen voor mensen die nog niet op de digitale infrastructuur zijn aangesloten, bijvoorbeeld vanwege een lage digitale geletterdheid of een laag inkomen. Treed hiervoor in overleg met telecom- en internetproviders. In sommige grote steden

²³ [Corona en de noodzaak van waardevol digitaliseren | Rathenau Instituut](#)

ontwikkelen providers bijvoorbeeld een 'sociaal abonnement'. Scholing kan plaatsvinden via buurthuizen en bibliotheken.

- Faciliteer dat er afspraken worden gemaakt tussen sectoren over uitwisseling van personeel, en sluit hierbij aan op voornemens uit de hervormingsagenda voor de arbeidsmarkt.²⁴ Zo onderzoeken INretail en GGD GHOR momenteel of winkelpersoneel, bij (gedeeltelijke) sluiting, inzetbaar is bij GGD'en. Medewerkers worden dan op vrijwillige basis gedetacheerd maar blijven verbonden aan hun huidige bedrijf.
- Tenslotte vraagt het MIT aandacht voor de jongeren die tijdens de crisis de arbeidsmarkt zijn opgekomen en mogelijk een valse start hebben gemaakt: langere zoektocht naar een baan, werk dat niet aansluit op hun opleiding, werk op een ander niveau, onzekerheid over werk en inkomen. Dit geldt in het bijzonder voor jongeren met een mbo-opleiding.²⁵

3.4 Kwetsbaarheid

Veel mensen verkeren in een kwetsbare positie, waarvan de kwetsbaarheid tijdens de coronacrisis is verergerd. Dit betreft niet alleen mensen in een minder goede fysieke of mentale gezondheid, maar ook mensen die kwetsbaar zijn door isolatie en eenzaamheid, door verlies van werk en inkomen, of jongeren die achterstanden hebben opgelopen in onderwijs en ontwikkeling. Het MIT vindt het curieus dat er wel plannen zijn gemaakt voor diverse sectoren, maar nog niet voor deze groepen mensen. Het MIT geeft het kabinet hierover de volgende adviezen.

- Maak een goede analyse van de kwetsbare positie van specifieke groepen mensen in alle scenario's, door toedoen van het virus en/of door de maatregelen. Op basis daarvan kunnen plannen worden gemaakt om mensen in deze situaties zoveel mogelijk te beschermen. Om welke mensen gaat het, om hoeveel mensen gaat het, hoe kunnen we hun kwetsbaarheid beschermen en schade voorkomen of beperken? Welke maatregelen horen daarbij?
- Denk bij kwetsbaarheid aan:
 - medisch kwetsbare personen: ouderen, mensen met een chronische ziekte of beperking, waaronder ook Post-Covid-patiënten;²⁶
 - mensen die een hogere kans hebben om in aanraking te komen met het virus: zorg, onderwijs, kinderopvang, contactberoepen;
 - groepen die gevoelig zijn voor de economische gevolgen van maatregelen: ondernemers zonder reserves, zzp'ers, werknemers met tijdelijke contracten of nul-urencontracten;
 - groepen die gevoelig zijn voor de sociale gevolgen van maatregelen: kinderen, jongeren, thuiswerkers, ouderen, (digitaal) laag geletterden, psychiatrische patiënten, mensen met een (verstandelijke) beperking.
- De meeste medisch kwetsbare groepen worden goed beschermd door de vaccinaties²⁷; het is belangrijk dat zij worden bereikt in de vaccinatiestrategie (zie punt 2.1) zodat zwaardere maatregelen kunnen worden voorkomen.

²⁴ [Rapport 'In wat voor land willen wij werken?' | Rapport | Rijksoverheid.nl](#)

²⁵ [De impact van de coronapandemie op de overgang onderwijs-arbeidsmarkt - SEO Economisch Onderzoek](#)

²⁶ [Home | PostCovid NL; Coronacrisis - Iederin](#)

²⁷ [Onderzoeken bescherming coronavaccinaties | RIVM](#)

3.5 Gereedschapskist

Het MIT constateert dat de 'gereedschapskist' van de overheid niet is gevuld voor alle scenario's. De overheid heeft een aantal maatregelen getroffen voor de lichtere scenario's, die zo nodig kunnen worden opgeschaald (monitoren, vaccineren, testen). In deze lichtere scenario's zijn andere steunmaatregelen voor burgers en bedrijven niet nodig; de samenleving is open en de bedrijvigheid gaat door. Maar ook eventuele coronamaatregelen voor de zwaardere scenario's kan de overheid niet uit de weg gaan. Deze moeten nu al worden voorbereid, zodat hierover ook goed afgewogen besluitvorming kan plaatsvinden. Daarnaast constateert het MIT dat de overheid op de vlakte blijft over steunmaatregelen in de zwaardere scenario's.

Bij het ontwerpen en inzetten van maatregelen treden dilemma's op, die zorgvuldig moeten worden afgewogen: generieke versus specifieke maatregelen; eenvoud en consistentie versus maatwerk; landelijke en sectorale maatregelen versus lokale en integrale maatregelen. Duidelijk moet zijn welke verantwoordelijkheid wordt gelegd bij welke partij, en wanneer de overheid optreedt. Het MIT doet de volgende aanbevelingen.

- Vul de gereedschapskist ook voor de zwaardere scenario's. Maak een coronastrategie met de stappen die sectoren en de overheid zetten in de diverse scenario's en omstandigheden; en maak duidelijk op welk moment er wordt opgeschaald naar een volgend scenario. Het MIT adviseert het kabinet om zich samen met sectoren en maatschappelijke organisaties voor te breiden op alle benodigde coronamaatregelen, ook mogelijk omstreden maatregelen zoals het coronatoegangsbewijs of kostbare maatregelen zoals ventilatie. De Wet publieke gezondheid moet hierop worden aangepast. Probeer profijt te halen uit synergie van beleid: bijvoorbeeld door ventilatiemogelijkheden te koppelen aan verduurzaming van gebouwen.
- Aan de coronamaatregelen moeten ook de benodigde steunmaatregelen worden gekoppeld. Zorg daarbij voor een gelijk speelveld. Bij sectoren is behoefte aan duidelijkheid over wat bij het bedrijfsrisico hoort en wat niet. Let op dat er geen compensatiereflex ontstaat onder sectoren, maar zorg er ook voor dat bedrijven niet tijdenlang gebukt gaan onder een hoge coronaschuld.²⁸ Denk behalve aan economische steun ook aan beleid dat is gericht op het bieden van sociale en mentale steun.
- Het verdient aanbeveling steunmaatregelen om te vormen: niet richten op sluiting, maar op open houden; niet richten op compensatie, maar op transitie, zoals innovatie en nieuwe verdienmodellen; niet achteraf toekennen, maar vooraf bekend maken.

3.6 Overheidscommunicatie

De bevolking heeft behoefte aan meer, open en duidelijke communicatie over het coronavirus en op handen zijnde of mogelijk toekomstige maatregelen.²⁹ Dit is in de eerste plaats de verantwoordelijkheid van de rijksoverheid zelf; uiteraard kan de overheid voor de communicatie wel 'steunzenders' zoeken zoals gemeenten, bedrijven en maatschappelijke organisaties. De overheid moet meer aandacht besteden aan de communicatie met de burgers. Er is deze zomer een lange radiostilte opgetreden en informatie komt gefragmenteerd door. De visie van de overheid is niet duidelijk, ook niet voor burgers die het nieuws goed volgen en zelf proberen de rode draad te halen uit dashboard, thermometer, sectorplannen, maatregelenladders, Kamerbrieven en andere

²⁸ [Coronapublicatie - Balansherstel bedrijven na corona | CPB.nl](#)

²⁹ [Communicatie en draagvlak Covid-19 | Publicatie | WRR](#)

indicatoren en beleidsvoornemens. Wat burgers willen weten, is wat nu dé aanpak is, welke maatregelen klaar liggen en of die maatregelen effectief zijn.³⁰

Kenmerkend tot nu toe is daarnaast de negatieve benadering geweest in de overheidscommunicatie. Er is hoofdzakelijk gesproken in ge- en verboden, en weinig rekening gehouden met mensen die terechte vragen of begrijpelijke angsten hadden voor de maatregelen. Handlingsperspectieven ontbreken: wat kan en mag er wél? Adviezen aan het kabinet zijn de volgende.

- Geef zoveel mogelijk en continu duidelijkheid over de totaalaanpak. Wanneer zijn welke maatregelen nodig? Hoe effectief zijn die maatregelen, wat leveren de maatregelen op? Zie dit als een 'sectorplan voor de samenleving'. Communiceer in eenduidige en eenvoudige termen; toets de informatie vooraf en zorg voor inclusieve communicatie, waarin iedereen zich kan herkennen. Erken de angst, het wantrouwen en de twijfel die er zijn over de overheid en de informatie over corona.
- Maak één team binnen de overheid verantwoordelijk voor communicatie over de corona-aanpak, met voldoende budget en expertise, en stel één loket en website in.
- Schakel steunzenders in. Werkgevers kunnen over de basisadviezen communiceren met klanten en werknemers; artsen met patiënten en hun familie; kerken en moskeeën met hun bezoekers; vloggers met hun achterban, enzovoorts.
- De denkkraft van burgers kan veel beter worden gebruikt. Op lokaal niveau kunnen burgemeesters en sleutelpersonen zoals gezondheidsvoorlichters en welzijnswerkers met mensen in gesprek gaan, waarbij het belangrijk is dat de signalen terugkomen op de bureaus in Den Haag. Met jongeren kan het gesprek gaan over hun mentale gezondheid, met bewoners in de wijk over vaccinatiebereidheid, met verpleegkundigen over de inzet op de IC's.

3.7 Gezondheid

Hoe gezonder de bevolking is, hoe minder mensen (ernstig) te lijden hoeven hebben van het coronavirus. Bij veel patiënten die door het coronavirus op de IC terecht zijn gekomen, speelt onderliggend lijden en/of een ongezonde leefstijl (roken, overgewicht) een rol. Andersom heeft een gezonde leefstijl een bewezen positieve invloed op het afweersysteem.³¹ Tijdens de coronacrisis en met name door de (gedeeltelijke) lockdowns zijn de fysieke, mentale en sociale gezondheid van de bevolking echter juist afgenomen.

- Advies aan het kabinet is om krachtig in te zetten op een gezonde leefstijl bij de bevolking, wellicht ook als een van de basisadviezen in de corona-aanpak: niet alleen vanuit (individuele) gezondheidsbevordering maar ook door (collectieve) gezondheidsbescherming, en daarbij de gezondheidsverschillen te verkleinen. Dit kan bijvoorbeeld door het intensiveren en versnellen van de ambities uit het nationaal preventieakkoord en het nationaal sportakkoord.³² Pak naast de fysieke ook de mentale gezondheid aan via preventie, zorg, welzijn en armoedebestrijding. Een voorbeeld is het zo lang mogelijk

³⁰ [Resultaten onderzoek gedragsregels en welbevinden | RIVM](#)

³¹ [Onderzoekers en medici pleiten voor versterking immuunsysteem - Medisch Dossier](#)

³² [https://www.ser.nl/nl/Publicaties/preventieakkoord-verbreden;NLsportraad:beschermbewegingals eerste levensbehoefte | Nieuwsbericht | Nederlandse Sportraad \(nederlandse-sportraad.nl\)](https://www.ser.nl/nl/Publicaties/preventieakkoord-verbreden;NLsportraad:beschermbewegingals eerste levensbehoefte | Nieuwsbericht | Nederlandse Sportraad (nederlandse-sportraad.nl))

openhouden van sportverenigingen en sportscholen, en het vergroten van de toegankelijkheid hiervan voor mensen met een laag inkomen.

3.8 Dilemma's

Er is geen inzicht in hoeverre de samenleving bereid en in staat is met het virus te leven; en dan met name in de zwaardere scenario's, als de gevolgen heftig zullen zijn. Het zwaarste onderliggende dilemma betreft het redden van acute levens versus levens op de lange termijn. Dit dilemma is sterk bepalend voor het huidige overheidsbeleid en gebaseerd op aannames over hoe de bevolking hierover denkt. Het MIT sluit zich aan bij het advies dat de WRR hierover geeft: benut de goede tijden om de slechte tijden te doordenken, en zorg voor een brede maatschappelijke afweging van maatregelen waarbij de ingewikkelde keuzes niet worden ontweken.³³ Het MIT adviseert het kabinet om over dilemma's in gesprek te gaan met politiek én samenleving.

- Advies aan het kabinet is een burgerforum of burgerberaad in te stellen om (doorlopend) dilemma's mee te bespreken. Dit burgerberaad is divers van samenstelling en vertegenwoordigt de samenleving in de volle breedte. Het is zaak om een dergelijk burgerberaad goed bekend te maken, zodat burgers weten dat hun mening wordt meegewogen. Het burgerberaad bespreekt belangrijke maatschappelijke thema's en dilemma's met elkaar, waarbij duidelijk moet zijn met welk mandaat het beraad (al dan niet bindend) adviseert. Een voorbeeld is het Ierse burgerberaad.³⁴

3.9 Besluitvorming

Afgelopen jaren is vooral crisisbesluitvorming genomen en zijn maatregelen genomen vooral vanuit veiligheidsoogpunt. Deze situatie heeft lang geduurd en getornd aan (parlementaire) democratische principes. Ook heeft het weinig ruimte gelaten voor de stem van de bevolking. Democratische principes kunnen sterker worden ingebouwd óók in de besluitvorming in crisistijden. Het MIT doet hiervoor de volgende aanbevelingen.

- Zorg als kabinet voor ordentelijke en goed overwogen democratische besluitvorming in alle tijden. Anticipeer op een mogelijke crisis en bereid maatregelen voor in rustige tijden. Hanteer zo lang mogelijk de reguliere besluitvorming; crisisbesluitvorming mag nooit normaal worden. Zorg voor inspraak van de bevolking en vergeet daarbij niet de mensen in een kwetsbare positie.
- Maak in de besluitvorming transparant welke rol wetenschappelijke inzichten spelen, en welke praktische, ethische, financiële of andere afwegingen worden gemaakt. Geef inzicht in de (kosten)effectiviteit van maatregelen.
- Bied kaders voor goed afgewogen besluitvorming op decentraal niveau, bij overheden, maar ook in publieke en private sectoren via inspraakorganen zoals cliënten- of ondernemingsraden. Denk aan beslisbomen per scenario die voor iedereen goed te volgen zijn.

³³ [Coronascenario's doordacht: Handreiking voor noodzakelijke keuzes | Publicatie | WRR](#)

³⁴ [In Ierland wordt de democratie opnieuw uitgevonden. Met dank aan 99 studenten, truckers en andere gewone burgers - De Correspondent](#)

3.10 Afwegingskader

Het afwegingskader voor coronamaatregelen en de hiërarchie hierin is tot nu toe te eenzijdig ingegeven door de aanpak van het virus. De maatschappelijke impact moet hierin worden meegewogen. Precies hiervoor is het MIT ingesteld. Er is inzicht nodig in de (kosten)effectiviteit én het effect van corona- en steunmaatregelen. Om het werk van het MIT mogelijk te maken, is een goede kennisbasis nodig. Om deze basis op orde te brengen, doet het MIT de volgende aanbevelingen.

- Laat maatregelen onderzoeken op hun effectiviteit bij de corona-aanpak én op hun maatschappelijke impact. Laat onderzoekers zich hierbij internationaal oriënteren, zoals eerder is gebeurd in Europees verband.³⁵ Ondersteun de opbouw van een kennis-ecosysteem vanuit diverse disciplines om dit mogelijk te maken en neem de hindernissen weg die uitwisseling van kennis in de weg staan, zoals het geval is bij data over gezondheid.³⁶
- Zorg voor accurate data over de maatschappelijke impact van maatregelen op mensen, en vice versa van mensen op maatregelen. Denk bijvoorbeeld aan het voortdurend monitoren van het ziekteverzuim van werknemers of de mentale gezondheid van jongeren. Zorg dat de gedragsmonitor een representatief beeld geeft van de gehele bevolking. Mogelijk zijn nieuwe dataverzamelingen nodig.

Het MIT beschouwt een uitgebalanceerd afwegingskader als een van de belangrijkste instrumenten voor het kabinet in de corona-aanpak. Het MIT ziet het als een opdracht om aan de ontwikkeling hiervan de komende tijd een grote bijdrage te leveren.

³⁵ <https://www.rathenau.nl/nl/vertrouwde-kennis-voor-beleid-en-politieke-besluitvorming/onderzoek-naar-de-impact-van-technologie>

³⁶ Zie bijvoorbeeld <https://www.rijksoverheid.nl/regering/bewindspersonen/ernst-kuipers/documenten/kamerstukken/2022/09/14/kamerbrief-over-herzien-verzoek-om-de-brief-van-zonmw-en-de-expertgroep-aan-de-kamer-te-sturen>